

TOPLUM SÖZLEŞMESİ BAĞLAMINDA JOHN LOCKE'UN DEVLET ANLAYIŞI

H. Gökçe ZABUNOĞLU*

Özet

Bu çalışmanın amacı, günümüzde egemen olan liberal devlet kavramının felsefi temellerini incelemektir. Bu nedenle liberalizmin kurucu babası olarak kabul edilen John Locke incelemenin ana temasını oluşturmaktadır. John Locke'un düşünce sistemi ele alınırken, yaşadığı coğrafyanın siyasi atmosferi incelenmiş ve bunun John Locke üzerindeki etkisi kısaca ele alınmıştır. Bu çalışmanın yapılmasındaki temel amaçlardan birisi de günümüzde "Süper Devlet" olarak anılan ABD'nin kuruluş felsefesini incelemektir. John Locke'un önemi, ABD'nin Bağımsızlık Bildirgesi okunduğunda daha da net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler : John Locke, Toplum Sözleşmesi, Kuvvetler Ayrılığı,

JOHN LOCKE'S STATE THOUGHT IN THE CONTEXT OF SOCIAL CONTRACT

Abstract

The aim of this study was to examine the philosophical foundations of the liberal state concept that dominates today. For this reason, John Locke, accepted by the founders of the liberalism, constitutes the main theme of the study. When John Locke's thought system was considered, the political atmosphere of the geography in which he lived was studied, and his influence on John Locke was briefly addressed. One of the main objectives of this study is to examine the philosophy of establishment of a US, now called the "Super State". John Locke's precaution in this context emerges more clearly when the United States reads the Declaration of Independence.

Keywords: Jon Locke, Social Contract, separation of powers

GİRİŞ

Toplumlar, içinde buldukları siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların analizini yaparak gelecek için bir yol haritası belirlemeli ve devlet adını verdiğimiz yapıyı bu doğrultuda idare etmelidir. Sözü edilen siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların iyi analiz edilebilmesi, o toplumun

* Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

kendi iç dinamiklerini tanımasına ve buna yönelik tarihi-felsefi bir bakış açısına sahip olmasına bağlıdır.

Bu çalışmanın temel amacı, günümüzde egemen olan liberal devlet kavramının felsefi temellerini incelemektir. Bu nedenle liberalizmin kurucu babası olarak kabul edilen John Locke incelemenin ana temasını oluşturmaktadır. John Locke'un düşünce sistemi ele alınırken, yaşadığı coğrafyanın siyasi atmosferi incelenmiş ve bunun John Locke üzerindeki etkisi kısaca ele alınmıştır.

Toplum sözleşmesinin faraziye mi yoksa gerçeklik mi olduğu halen tartışılmakta ve birçok yazar tarafından konuyla ilgili farklı düşünceler dile getirilmektedir. Her ne kadar kimi düşünürler bunun bir varsayım olduğunu ifade etse de, bu varsayımın gerçek olabileceği üzerinde görüş belirten sözleşme kuramcıları bulunmaktadır. Rousseau'nun ileri sürdüğü görüşler bu kapsamdadır.

Sözleşme kuramını varsayım olarak gören ve hatta gerçek olabileceğini savunan düşünürler olduğu gibi, aksi yönde görüş bildiren düşünürler de bulunmaktadır. Özellikle Hegel ve Nietzsche ortaya koydukları düşünce sistemiyle toplum sözleşmesini tamamen reddetme eğilimi içerisine girmişlerdir.

John Locke'un devlet kuramını incelerken, ortaya koyduğu yönetim anlayışı da detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Özellikle yasama-yürütme organlarının birbirinden ayrılmasını savunmuş ve bu anlamda kuvvetler ayrılığının ilk temsilcisi olarak siyaset felsefesi tarihindeki yerini almıştır.

Bu çalışmanın yapılmasındaki temel amaçlardan birisi de günümüzde "Süper Devlet" olarak anılan ABD'nin kuruluş felsefesini incelemektir. Liberalizmin kurucu temsilcisi olarak anılan John Locke, ortaya koyduğu temel ilke ve düşüncelerle ABD'nin bağımsızlığında öncü rolü üstlenmiş ve bir bakıma kutsanmıştır. John Locke'un önemi, ABD'nin Bağımsızlık Bildirgesi okunduğunda daha da net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

I. YENİÇAĞ FELSEFESİ

A. Avrupa'da Bilimin Önem Kazanması

15. yüzyıl sonları ve 16. yüzyılın başları itibariyle yaşanılmaya başlanan Rönesans Dönemi, Batı'daki tarihi geleneği değiştirme noktasında oldukça önemli bir misyon üstlenmiştir. Bu süreçte Ortaçağ'da egemen olan Tanrı odaklı görüş reddedilmiş, Antik Yunan dönemine bir anlamda geri dönülmüştür. Rönesans'ın yanında Reform hareketlerinin de

etkisiyle Ortaçağ'a egemen olan Hristiyan düşüncesi yerini aklın egemen olduğu ampirizme bırakmıştır. 17. yüzyılda ise Avrupa'nın genelinde geniş tabanlı bir çatışma ortamının varlığına tanıklık edilmiştir. Katolik ve Protestanlar ile burjuvazi, halk, Katolik Kilisesi ve aristokrasi sınıfı arasında yoğun çatışmalar yaşandığı ifade edilmektedir¹. Ne var ki, bu yoğun çatışma ortamı Avrupa'da bilimin ilerleyişini durduramamış ve kilisenin etkinliği giderek azalmıştır.

Keşif ve icatların çağı olarak bilinen Yeniçağ, bireyselliğin ön plana çıkması bakımından da oldukça önemli bir süreci yansıtmaktadır. Söz konusu keşifler ve icatlar², insanoğlunun yaşadığı yer ve sahip olduğu bilgiyle yetinemeyeceği gerçeğini açıkça ortaya koymuştur. Evreni anlama noktasında da önemli gelişmeler olduğu bu çağda fizik ve matematik bilimleri adeta merkezi bir rol üstlenerek evrenin gizli bir dili olduğunu ortaya çıkarmıştır³.

B. John Locke'un Bilgi Kuramı

Oxford Christ Church'de yaklaşık 15 yıl eğitim alan John Locke felsefe alanında kendini geliştirme fırsatı buldu ve bu eğitim onu önemli bir noktaya getirdi. Bu eğitim sürecinde "*Hükümete İlişkin İki İnceleme*" ve "*Doğa Yasası'na İlişkin Denemeler*" adlı eserleri kaleme aldı. Bunun yanında İngiltere'de tıp ve kimya alanlarında öncü isimlerden olan Boyle, Hooke, Lower ve Sydenham'ın yaptığı araştırmalara katılma fırsatı elde etti. Bu sayede gözlem yapmanın, deneyin önemini anlamış oldu ve bilgi kuramını bu düşünceler üzerine inşa etti⁴.

Locke, insan zihninde doğuştan bilgilerin bulunup bulunmadığı, dünyayı anlamada bilginin işlevi ve bilginin nasıl elde edilmesi gerektiğine yönelik düşüncelerini "*İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*" adlı eserinde dile getirmiştir. Ampirizmin kurucu isimlerinden birisi olarak bilinen Locke'a göre, insan zihni doğuştan bir takım bilgilere sahip

¹ *Işıktaç Y.*, **Hukuk Felsefesi**, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s.136.

² Güney Amerika'nın Keşfi (1498), Büyük Okyanus'un Macellan Tarafından Geçilmesi (1519), İngilizlerin İlk Sürekli Yerleşimi Kurmaları (1607) ve Isaac Newton, Galileo Galilei, J. Kepler'in keşif çalışmaları. (Detaylı bilgi için ayrıca bkz. *Işıktaç*, s.137-140.)

³ *Işıktaç*, s.136-137.

⁴ *Dunn J.*: **Locke**, (Çev: Fatoş Dilber), İstanbul, 2008, s.21-22.

değildir. O, bu durumu “*Tabula Rasa*” yani boş levha deyiimiyle simgeleştirmiştir⁵.

II. TOPLUM SÖZLEŞMESİ

A. Genel Olarak

18. yüzyılın sonlarına doğru siyasi ve hukuki yapılanma sürecindeki gelenekçi tavrını korumayı başaran İngiltere, bu yönüyle diğer ülkelerden farklılık arz etmektedir. İngiltere, “Hukukun Üstünlüğü İlkesini” uzun süre koruma altına alması ve hatta gelenekleri arasında bu ilkeye de yer vermesi sebebiyle özel bir ilgiyi hak etmiştir. John Locke’un ülkesi olan İngiltere siyasi yapısı ve hukukun üstünlüğü ilkesiyle, Montesquieu (*Spirit Of The Laws*) ve Madison, Hamilton ve Jay (*The Federalist Papers*) gibi önemli isimlere de ilham kaynağı olan ülkeler arasında başı çekmektedir⁶.

Ünlü düşünür John Locke, kapitalizmin erken geliştiği ve yukarıda da bahsedildiği üzere hukukun üstünlüğü ilkesinin benimsendiği İngiltere’nin siyasi atmosferinden oldukça etkilenmiş ve düşüncelerini bu ekseninde oluşturmuştur. Siyaset felsefesine ilişkin düşüncelerini *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı eserinde dile getiren Locke, kendi çağını aşmayı başarabilmiş ender filozoflardan birisidir. John Locke’un felsefi ve siyasi içerikli eserleri, 17. yüzyılın sonlarına doğru yayınlanmıştır. 18. yüzyıl içerisinde sadece dört yıl yaşamış olmasına rağmen, geleceği etkileyen nitelikli görüşleri, kendisinin 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı Düşünürleri arasında sayılmasına yol açmıştır⁷.

1690 yılında yayınladığı *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı eseri iki bölümden oluşmaktadır. *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, Sir Robert Filmer tarafından yayınlanan “*Patriarcha or The Natural Power of Kings*” adlı eserin eleştirisi üzerine yazılmıştır. Filmer bu eserinde, Hz. Âdem’in iktidarının Tanrı kaynaklı olduğunu, bu iktidar gücünün de Âdem’den başlayarak ve babadan oğula geçerek yeniçağ krallarına kadar ulaştığını temellendirmeye çalışmaktadır. Bu sayede Filmer, yeniçağ

⁵ Ağaoğulları M.A., Çulha Zabcı F., Ergün R.: **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, Ankara, 2005, s.139.

⁶ Tamanaha B. Z. , **On The Rule Of Law**, 4. Baskı, Cambridge, 2006, s.47.

⁷ Çapar S., Yıldırım Ş.: “Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:474, Haziran 2012, s. 15.

krallarının egemenlik kaynağını meşru bir zemine oturtma çabası içerisine girmiştir⁸.

Locke, Filmer'in bu düşüncelerinin yerinde olmadığını farklı açılardan eleştirerek çürütmeye çalışmıştır. Locke için, Tanrı'nın Âdem'i yetkilendirdiği kabul edilse bile, Âdem'in varislerinin böyle bir yetkiye sahip olduğu gerçeği yansıtmamaktadır. Her şeyden önce buna ilişkin bir doğa yasası ve pozitif bir Tanrı yasası bulunmamaktadır⁹.

Nihayet, varislerinin böyle bir hakka sahip olduğu düşünülse dahi, çok uzun bir tarihsel süreçten söz edildiği göz ardı edilmemelidir. Bir başka deyişle Âdem'in soyunun en yaşlı kuşağına dair kesin bir bilgiden söz etmek ve ardıllarının da doğru bir biçimde yeniçağa kadar geldiğini iddia etmek gerçeği yansıtmaz. Ünlü düşünür bu gerekçelerle yeniçağ krallarının soyunun Tanrı'ya dayandığını gerçekçi bulmadığını ifade etmektedir¹⁰.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere John Locke, yaşadığı dönemdeki iktidarların kutsal bir meşruiyete sahip olmadığını açık bir biçimde ortaya koymuştur. Siyasi iktidarlarda meşruiyet kaynağının Tanrı değil, insanların bizzat kendisi olduğunu vurgulamıştır.

B. John Locke'un Düşünce Sisteminde Doğa Durumunun Tasviri

John Locke, doğa durumuna ilişkin düşüncelerini "*Hükümet Üzerine İki İnceleme*" adlı eserinin ikinci bölümünde dile getirmiştir. Daha sonra ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere, ünlü düşünür, doğa durumunda bireylerin özgür olduğuna vurgu yaparken bunun sınırsız bir özgürlük olmadığını ifade eder. Ona göre, bireylerin sahip olduğu özgürlük, doğa yasasının ilkeleriyle sınırlanmıştır; bir diğer deyişle doğa durumunda herkesin her istediğini dilediğince yapabildiği bir ortamdan söz etmek mümkün değildir¹¹.

Doğa durumu (tabii hal), devletin kurulmasından önce tabii hukukun egemen olduğu dönemi ifade etmek için kullanılır. John Locke'un doğa durumundaki insanlar özgürlüklere müdahale etmeyen,

⁸ Akın İ. F.: **Kamu Hukuku**, İstanbul 1987, s. 127.

⁹ Locke J.: **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, (Çev. Fahri Bakırcı), Ankara 2004, s.1-2.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid, s.5.

birbirlerinin haklarını gözeten ve birbirlerine karşı görevlerini bilen kimselerden oluşmaktadır. Bu dönemde yaşayan insanların birbirlerine karşı emretme hakkı olmadığı gibi, birbirleri üzerinde hüküm kurma hakkı da bulunmamaktadır¹².

Doğa durumunda doğa yasasına tabi olan insanlar aslında akla tabi olmuşlardır. Daha açık bir ifadeyle, doğa durumunu yöneten ve insanlara ödevler yükleyen kanun, aklın bizzat kendisidir. Bu bağlamda akıl, bir kimsenin hayat, özgürlük, sağlık ve mülkiyet hakları bakımından diğer bir kimseye zarar vermemesi gerektiğini, insanların her birinin bağımsız ve eşit varlıklar olduğunu ifade eder. Ona göre bütün insanlar her şeye gücü yeten ve sınırsız bilge konumunda olan yaratıcının eseridir. Görüldüğü üzere John Locke'un doğa durumu anlayışında ve yaratılış kuramında insanlar mükemmel seviyede özgür ve eşit bir yaşam sürmektedir¹³. Daha önce de ifade edildiği üzere, doğa durumu özgürlüğün sınırsızca kullanıldığı bir alan olmayıp, doğa yasalarının ilkelerine tabidir ve bu sınırlar çerçevesinde ele alınmalıdır.

C. Toplum Sözleşmesinin Ortaya Çıkış Nedeni

Doğa durumunda aklın gereklerini insanlara zorla kabul ettirecek müşterek bir üst makam bulunmamaktadır. Her birey aklın emirlerini kendi yorumladığı şekilde kabul etmektedir. John Locke bu durumun karışıklıklara yol açabileceğini, doğa durumunda egemen olan barış ortamının olumsuz biçimde etkilenebileceğini belirtmiştir. Doğa durumunda insanlar üst bir makama tabi olmadıkları için, başkaları üzerinde kendi emirlerini uygulama ya da tabii hukuku ihlal ederek başkalarının şahsına veya malına tecavüz etme yoluna gidebilirler. Bu olaylar neticesinde de insanlar arasında bir mücadelenin başlama olasılığı gündeme gelmekte ve bu risk faktörü toplum sözleşmesinin en önemli nedenleri arasındadır¹⁴.

Hakkı ihlal edilen kişinin doğa durumunda saldırganı cezalandırma hak ve yetkisi bulunmaktadır; fakat bu yetki mutlak bir yetki değildir. Uygulanacak cezaların akla uygun ve kusurla orantılı olması gerektiği gibi, zararı telafi edici ve gelecekte tekrar meydana gelmesini önleyici

¹² Akipek İ., "John Locke'un Siyasi Fikirleri", <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1953-10-01-04/AUHF-1953-10-01-04-Akipek.pdf>, s.258-259.

¹³ Locke, s.7.

¹⁴ Akipek, s.260.

mahiyette de olması gerekmektedir. Ne var ki, insanların ölç alma ya da kendisi yahut yakınları lehine karar alması gibi etkenler bu cezalandırma yetkisinin keyfi bir biçimde kullanılmasına yol açabilir. İşte doğa durumundaki insanların siyasi cemiyet haline geçiş sebebinin, kişilerin sahip olduğu cezalandırma hakkında aramak gerekir¹⁵.

Sonuç olarak insanlar yalnızca cezalandırma hakkını topluma bırakmış, bunun karşılığında güvenliklerinin sağlanmasını istemişlerdir. ŞENEL'den aktarıldığı üzere insanlar toplum sözleşmesi sonucunda doğal haklarını muhafaza etmişlerdir. Her ne kadar yalnızca cezalandırma hakkının devlete devredildiğinden söz edilse de, toplumun doğal haklara saygılı olması ve onları koruması yolundaki yasama ve yürütme haklarının da devlete devredildiği kabul edilmektedir¹⁶.

Buradan da anlaşılacağı üzere J. Locke, bireyin doğuştan sahip olduğu yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını güvence altına alması gereken bir devletin varlığından söz eder¹⁷: “*Gece Bekçisi Devlet*”. İlerde değinileceği üzere insanın doğuştan sahip olduğu yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını koruyamayan, bu hakları kendi çıkarları doğrultusunda elemine eden iktidar sahiplerine yönelik halkın ihtilal hakkını meşru görür.

D. Toplum Sözleşmesine Farklı Yaklaşımlar: Thomas Hobbes ve J.J. Rousseau

1. Thomas Hobbes'un Toplum Sözleşmesi Kuramı

17. yüzyıla egemen olan ve daha sonra sözleşme teorisi ilk kez Thomas Hobbes tarafından dile getirilmiş olup, Hobbes'tan sonra Locke ve Rousseau gibi filozoflar tarafından geliştirilmiştir. Hobbes, ortaya koyduğu düşüncelerle liberalizm ve hukukun üstünlüğü ilkelerine gölge düşürmüş ve bu nedenle liberaller tarafından liberalizm-öncesi düşünürler arasında kabul edilmiştir¹⁸.

Thomas Hobbes'un düşünce sistemi -Locke da olduğu gibi- insanların doğa durumunda eşit bir yaşam sürdüğü tezine dayanır. Bu

¹⁵ Eroğlu M.: “John Locke'un Devlet Teorisi”, **Akademik Bakış Dergisi** (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi), Sayı:21, Temmuz- Ağustos- Eylül 2010, s.4. (<http://www.akademikbakis.org/eskisite/21/07.pdf>); *Akipek*, s.260.

¹⁶ Şenel A.: **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara 2002, s.342.

¹⁷ Taşkın Y., **Siyaset**, İstanbul, 2014, s.31.

¹⁸ *Tamanaha*, s.47.

eşitlik gerek bedensel gerekse zihinsel anlamdaki eşitliği kapsar niteliktedir. Ne var ki, Hobbes Locke'tan farklı olarak, eşitliği bir olumlama olarak görmemektedir. Ona göre eşitlik ortamından istikrar ve barış değil güvensizlik ve şiddet doğar. İki kişi aynı şeye sahip olmak istediğinde birbirlerine karşı tavır takınır ve her biri diğeri üzerinde egemenlik kurmaya çalışır¹⁹.

Bu güvensizlik ortamının bertaraf edilmesi elzemdir ve bunun için herhangi bir kimsenin kendisi için tehlike oluşturacak güce sahip tüm insanları egemenliği altına alması zorunludur. Devlet olmadan böylesi geniş bir kitle üzerinde egemenlik kurmanın mümkün olmayacağını belirten Hobbes, insanların tamamını korku altında tutacak bir mekanizmanın varlığını öngörmektedir. İşte sözünü ettiği bu varlık Hobbes'un deyiimiyle "Leviathan"dır. Devletin olmadığı savaş durumunu ise "herkesin herkese karşı savaşı" olarak nitelendirmiştir²⁰.

İnsanın doğasına ilişkin de analizler yapan ünlü düşünür, Machiavelli gibi insanları sürekli güç peşinde koşan, bencil bir varlık olarak tasvir etmiştir. Hobbes'un bu düşünceleri ekonomik anlamda sahip oldukları kazanımları en üst seviyelere çıkarmak isteyen insanlar için de adeta fırsata dönüşmüştür. Söz konusu rekabetçi ortam maddi kazanımlarını en üst düzeye çıkarma gayreti güden insanlar yaratmıştır. Bunun neticesinde sınırsız kazanım elde etme gayesi taşıyan, bunu elde edebilmek ve ortaya çıkacak olası güvenlik sorunlarının üstesinden gelebilme arzusunda olan her bir birey, kendi yetkilerini krala devretmiştir. Böylece Hobbes'un deyiimiyle "Leviathan", diğeri bir deyişle mutlak egemenlik sahibi kralı yaratmışlardır²¹.

Hobbes'un yarattığı Leviathan sayesinde insanlar güvenli bir yaşamı elde etmiş olurlar. Ancak güvenliği elde eden bireyler egemenlik haklarının yanında siyasi haklarını da devretmiş olurlar. Bu düşüncelerle oluşturulan Leviathan, insan doğasındaki kötülüğün zaruri bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır²².

Hobbes, toplum sözleşmesi kuramında devlete merkezi bir önem atfetmiş, meşruiyeti güvenlikle özdeşleştirmiştir. Doğa durumunda kaos

¹⁹ Hobbes H.: **Leviathan**, (Çev. Semih Lim), 2. Baskı, İstanbul, 1995, s.92-93.

²⁰ Ibid, s.94.

²¹ Taşkın, s.31.

²² Ibid.

halinde yaşayan insanlar haklarını tümüyle devlete devretmiştir. İşte tam bu noktada Locke, güvenliği elde etmek amacıyla mutlak bir krala boyun eğmenin, tilki ya da kokarcadan kaçmak için aslana sığınmak gibi çılgınca bir şey olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle devlet mutlak güçtür ve böylesi mutlak bir gücün karşısında Hobbes, John Locke'tan farklı olarak yasal bir direnişin varlığından söz edilemeyeceğini –bir istisna dışında- ifade etmiştir²³.

Her ne kadar devletin sınırsız gücünden söz edilse de, Hobbes bu gücün doğa yasaları tarafından sınırlandırıldığını ifade eder. Ünlü düşünürün göre, -sözleşme sonrasında- sahip olunan tek hak hükümdara direnmektir. Ne var ki bu hak Locke'ta olduğu gibi geniş bir uygulama alanı bulmaz. Hatırlanacağı üzere direnme hakkı John Locke için bir hak olmanın yanında bir ödev niteliğindedir. Hobbes'a göre ise, bireyler bu hakkı sadece hükümdarın kendilerini ölümle tehdit etmeleri halinde kullanabilecektir²⁴.

2. Jean-Jacques Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi Kuramı

Atina Demokrasisi hakkında yönetsel analizler yapan Rousseau, kendi kendisini yönetme başarısına erişmiş olması sebebiyle bu yönetime olan hayranlığını hiçbir zaman gizlememiştir. Her ne kadar Atina Demokrasisinde eşit ve özgür bir yönetimin varlığından söz edilmiş olsa da, uygarlığın gelmesiyle birlikte insanların özgürlüklerini yitirdiği Rousseau tarafından ifade edilmiştir. Toplum sözleşmesine dair düşüncelerini ortaya koyarken ifade edileceği üzere, uygarlık insanları birbirine yabancılaştırmıştır²⁵.

J.J Rousseau, sözleşme toplum sözleşmesine dair temel düşüncelerini “*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*” ve “*Toplum Sözleşmesi*” eserlerinde dile getirmiştir. Doğa durumuna dair yaptığı analizlerde insanların özgür ve eşit olduğunu ifade eder. Bu yönüyle Rousseau'nun John Locke'a daha yakın bir düşünce sistemine sahip olduğunu görmekteyiz.

²³ Arslan H.: “John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, 2013/1, s.189.

²⁴ *Tamanaha*, s.47.

²⁵ *Taşkın*, s.34.

Peki, bu eşitlik ortamının eşitsizliğe dönüşümündeki temel faktörler nelerdi? Rousseau, insan doğasında meydana gelen değişim ve dönüşümler neticesinde eşitsizlik ortamının doğduğunu savunmuştur. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, doğada tek başına vahşi bir yaşam biçimine sahip olan insan yetkinleşerek diğer insanlarla iletişim kurmaya başladı. Toplumsal bir yaşam biçimine erişen insanlar arasında işbölümü ve mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte var olan eşitlik durumu da ortadan kalkmış oldu²⁶.

Eşitliğin ve özgürlüğün olmadığı ortamda güvenliğin sağlanması için toplumsal sözleşmenin varlığı zorunluydu. Rousseau'nun sözü edilen eşitlik ve özgürlük ortamının yeniden sağlanması yönündeki çabalarını "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde açıkça görülmektedir. Rousseau bu eserinde güvensizlik ortamından kurtuluş reçetesini şu sözlerle ifade etmiştir²⁷:

"Ve insanlar, olmayan güçleri yoktan var edemeyeceklerine ve ancak var olanları bir araya getirip kullanabileceklerine göre, kendilerini korumak için yapabilecekleri tek şey, direnişi kırabilecek bir güçler toplamı oluşturmaktır.(...) Katılımcılardan her birinin canını ve malını, oluşturacağı ortak gücün tümüyle savunup koruyacak bir katılım biçiminin bulunması... Ve bu ortaklıkta her bireyin, tüm öteki ortaklarla birleşirken yine de yalnızca kendi istencine boyun eğmesi ve ortaklığa katılmadan önceki denli özgür kalması."

Doğa durumundaki sınırsız özgürlüğünü yitiren birey, toplum sözleşmesi sayesinde medeni özgürlüğe erişir. Toplumsal hayata geçiş sürecinde eşitlik kavramı ise, yasalar karşısındaki medeni ve siyasi eşitliğin bir ifadesidir²⁸.

E. John Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı Bir Faraziye mi Yoksa Gerçeklik mi?

Devletler kurulmadan önce yani insanlar belli bir toplum çatısı altında yaşamaya başlamadan önce, doğa durumu olarak adlandırılan yaşam ortamının kabul edilmesi zorunludur. Bu zorunluluk hali insanlık

²⁶ Ekici E.: "Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı", <http://dspace.uludag.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11452/2174/1/M11.pdf>, s.86.

²⁷ Rousseau J.J.: **Toplum Sözleşmesi**, İstanbul, 1999, s.45-46.

²⁸ Öktem N., **Türkbağ A. U.: Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, 4. Basım, İstanbul, 2009, s.159.

tarihinin gelişimine dair her iki teori için de geçerlilik arz eder. Bunlardan ilki yaradılış, diğeri ise evrim teorisi. Her iki teori için de insanoğlunun toplum hayatına geçmeden önce diğerk hayvanlar gibi tek başına yaşamlarını sürdürdüğü varsayımı kabul edilir²⁹.

Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, toplum sözleşmesinin kökenlerine Antik Yunan döneminde rastlarız. Protagoras, Hippias, Antiphon gibi sofistler kendi dönemlerindeki toplumsal yapılanmaların temelinde yer alan anlaşmaların iradi bir faaliyetin ürünü olduğunu kabul etmekteydiler³⁰.

Her ne kadar tarihi kökenleri uzun bir geçmişe dayansa da, sosyal sözleşme teorisinin asıl temsilcileri Locke, Hobbes ve Rousseau'dur. Hobbes için hukuk, monarkın iradesi ile eşdeğer bir niteliğe sahipken, Rousseau, hukuk denilince çoğunluğun iradesini anlamaktadır. Burada iradeci bir anlayışı benimsemeleri nedeniyle Hobbes ve Rousseau'nun hukuki pozitivist oldukları düşünülebilir. Ne var ki, devredilmez ve vazgeçilmez özelliklere haiz olarak görülen egemenlik kavramı açısından düşünürsek, Rousseau'nun pozitivist olduğunu sorgulamak zorunda kalırız. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, Rousseau, halkın toplum sözleşmesiyle dahi egemenlikten vazgeçemeyeceğini ifade etmektedir. Egemenlik kavramını halkın iradesinden üstün tutarak doğal hukuk akımına yaklaşıma bir düşünceye sahip olduğu söylenmektedir. İktidarın iradesinin üzerinde bir takım sınırlamalar öngören Rousseau, bu yönüyle Hobbes'tan ayrılmaktadır³¹.

John Locke, doğa durumunun var olup olmadığı ya da insanların böyle bir doğa durumunda yaşayıp yaşamadığına dair genel ve yoğun bir merakın olduğunu gizlemez. Locke bu durumu şu sözlerle açıklığa kavuşturur³²:

“Dünyanın her yerindeki bağımsız hükümetlerin bütün prensleri ya da yöneticileri doğa durumunda olduklarından şu açıktır ki, dünyada en azından belli sayıda insanın doğa durumunda olmadığı bir dönem hiç olmamıştır ve bundan sonra da olmayacaktır.” Buradan da anlaşılacağı

²⁹ Bravo H.:“Yöneten-Yönetilen İlişkisi/Çelişkisi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 2006, s.124.

³⁰ Ekici, s.79.

³¹ Öktem, *Türkbağ*, s.151.

³² Locke, s.13.

üzere Locke, doğa durumunun mutlaka tarihsel olması gerektiğine dair düşünceyi kabul etmez.

Toplum sözleşmesi kuramına ilişkin benzer eleştiriler GÖZLER tarafından da dile getirilmiştir. Sözleşme kuramlarının objektif olarak ispatlanması mümkün olmadığı gibi devletin ortaya çıkış tarihi de kesin bilgilerle tespit edilmiş değildir. Bunun için insanların “tabii hal” adı verilen dönemde düşünürlerin ifade ettiği gibi yaşayıp yaşamadıkları da bilinmemektedir³³.

Buradan hareketle Gözler, tabii hal durumunu tarihi bir olgu olarak değil de varsayım olarak ele alır. Toplum sözleşmesi kuramcıları, kendi düşüncelerine temel dayanak teşkil etmesi için bu teorileri ortaya atmış ve gerekçelendirmiştir. Bu nedenle tabii hal durumundan çıkmayı ifade eden toplum sözleşmesi de varsayımsal bir teoriye dayanmaktadır³⁴.

Locke’a göre, insanlar arasında yapılan her anlaşma doğa durumunu sona erdirmek için tek başına yeterli değildir. Bunun için sözleşmenin bir takım şartları bünyesinde taşıması gerekmektedir. Öncelikle sözleşmenin bir topluluğa girme ya da siyasal bir bütünlük oluşturma gayesi içinde yapılması gerekir. Bir diğer koşul ise, tarafların karşılıklı olarak bu sözleşmeyi yapması gerekliliğidir³⁵.

Önemle ifade etmek gerekir ki, John Locke’un toplum öncesi insan yaşamına ilişkin ilgili tutarlı düşüncelere sahip olduğunu söylemek güçtür. Ona göre devlet öncesi döneme dair tarihsel bir bilgiye sahip olmak mümkün değildir. Bunun nedeni, tarihsel kayıtların devletlerin oluşumundan sonra tutulmaya başlanmasıdır. Aynı zamanda doğa durumunda yaşayan insanlara ilişkin bilgi sahibi olmamız ya da onları görmememiz bu varsayımı inkâr etmemizi gerektirmez³⁶. Görüldüğü üzere doğa durumunda yaşayan insanlara dair kanıt olmadığını söylemesine rağmen, bu varsayımın doğruluğuna ilişkin olasılığı dile getirmekten de imtina etmemiştir.

Bir başka sorun da, sözleşmenin sürekli olarak yürürlükte olmasının meşru olup olmadığına ilişkindir. Şöyle ki, insanların bir araya gelerek

³³ Gözler, K.: **Devletin Genel Teorisi**, Bursa, 2007, s.40.

³⁴ Ibid.

³⁵ Locke, s.13.

³⁶ *Ağaoğulları, Çulha Zabı, Ergün*, s.203.

oluşturduğu siyasal otoriteye günümüz insanların rıza gösterip göstermediği sosyal sözleşme teorisyenleri açısından ele alınması gereken bir konudur. John Locke, bir baba tarafından -türü ne olursa olsun- yapılan bir anlaşmanın çocukları bağlamayacağını açıkça ifade etmiştir. Burada ünlü düşünür örtük rıza-açık rıza ayrımını gündeme getirerek bir çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Bir kimse, toplumun bir üyesi olma yolunda açıkça rıza beyanında bulunuyorsa burada bir sorun yoktur. Asıl sorun, örtük rızanın sınırlarını tespit etmektir. Kişilerin toplum içerisinde yaşamayı sürdürecektir eylemlerde bulunması örtük rızanın varlığını ortaya koymaktadır. Belli bir yönetimin altında yaşayan ve yaşamaya devam etmek isteyen kişilerin temeldeki toplum sözleşmesine dair örtük rızasının varlığı kabul edilmelidir³⁷.

Sözleşmelerin bağlayıcılığına ilişkin tespitlerde de bulunun Locke, Garcilasso De la Vega'nın Peru Tarihi adlı eserine atıf yapmıştır. Bu eserde ıssız bir adada bulunan iki insan arasındaki anlaşmaların da bağlayıcı olduğu ve bunun siyasi bir yönünün bulunmadığı açıkça vurgulanmıştır. Bireyler toplumun üyesi oldukları için değil, insanı insan yapan özelliklere –ahde vefa ve doğruluk ilkelerine- sahip olmaları nedeniyle bu sözleşmenin onlar için bağlayıcı olduğu belirtilmiştir³⁸.

Locke, bir topluluk kurmaya yönelik olmasa da insanların doğa yasalarıyla bağlı olduğunu ifade eder. Buradaki bağlılığı meşru zeminde açıklarken Hooker'in şu sözlerine ünlü eserinde yer verir³⁹:

“Şimdiye kadar anılan yasalar, yani doğa yasaları, herhangi bir yurttaşlık kurmamış olmalarına, aralarında neyi yapıp neyi yapamayacaklarına ilişkin resmi bir anlaşma olmamasına rağmen insanları insan olmalarından dolayı mutlak biçimde bağlarlar. Kendi başımıza yalnız ve tek başımıza yaşarken, doğamızın arzuladığı, insanın saygınlığına yaraşır bir yaşam için gerekli olan uygun şeyler yığınının sağlamakta yetersiz olduğumuzdan, içimizdeki bu eksiklik ve yetersizlikleri gidermek için, doğal olarak diğerleriyle bir topluluk ve yurttaşlık kurmaya yöneliriz. Bu, insanların siyasal toplumlarda birleşmelerinin başlangıçtaki nedeniydi.”

³⁷ Ibid., s.205.

³⁸ Locke, s.13.

³⁹ Ibid., s.14.

F. John Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramına Eleştirel Yaklaşım: Köle-Efendi İlişkisi

1. Genel Olarak

Toplumsal yaşamın farklı alanlarında göze çarpan yönetici-yönetilen ilişkisinin tarihsel kökenleri hakkında çeşitli düşünceler ileri sürülmüş ve günümüze dek tartışılmıştır. Biz konumuzla da bağlantılı olduğu üzere yönetici konumundaki iktidar ile toplumu oluşturan bütün bireyler arasındaki yönetici-yönetilen ilişkisini inceleyerek bunun tarihsel dayanakları üzerinde duracağız.

Yönetici-yönetilen ilişkisinin ilkesel dayanaklarına dair iki temel görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin ilki daha önce de bahsedildiği üzere insanlar arasında rızaya dayalı olarak yapılan toplum sözleşmesi iken, diğeri güçlü ve zayıf insanlar arasında ortaya çıkan hiyerarşik ve baskın bir ilişki yani köle-efendi çelişkisi olarak adlandırılır⁴⁰.

2. Köle-Efendi İlişkisi Kuramı

Toplum sözleşmesine yönelik eleştirel bir kuram olarak ortaya çıkan köle-efendi ilişkisi özellikle Hegel ve Nietzsche gibi düşünürler tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır.

Nietzsche, dış dünyadaki her hareketin bir “oluşa” sebebiyet verdiğini ifade eder. Ona göre bu oluşun temelinde “güç istenci” adını verdiği bir güdü yatmaktadır. Bu güdü tüm devinimlerin hem amacı hem de nedenidir. Peki, ünlü düşünürün toplum sözleşmesine dair düşüncelerini üzerine inşa ettiği güç istenci kavramı neyi ifade etmektedir? Her organizma, gerçekleştirmiş olduğu devinimlerde gücünü artırma, kendi iktidarını kabul ettirme ve kendini çoğaltma kaygısı güder. Bunun en önemli amaçlarından biri, kendisine karşı bir direnç oluşturduğunu düşündüğü zayıfı zapt etme ve iktidarını ona kabul ettirmektir⁴¹.

Toplum sözleşmesinin karşısında yer alan Nietzsche'ye göre, bireyler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi devletin oluşumunda da ele alınması gereken temel kavram güç istencidir. Bir başka deyişle ünlü düşünür, insanların toplum hayata geçiş sürecinde bir araya geldiği ve rızalarıyla devleti kurduğu varsayımını kabul etmez. Bununla ilgili olarak

⁴⁰ *Bravo*, s.124.

⁴¹ *Ibid.*, s.131-132.

efendi-köle ilişkisiyle devletin kurulması sürecini birbirine bağlayan düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmiştir⁴²:

“Devlet sözcüğünü kullandım: ne anlama geldiği açıktır-, savaş için örgütlenmiş ve örgütlenme yeteneğiyle donatılmış, zaptedici ve efendi olan bir ırk, yani sarışın yırtıcı hayvanların bir bölümü, korkunç pençelerini, belki de sayıları kendilerinden çok ama çok daha fazla, ama hala biçimsiz ve göçebe bir kalabalığa tereddütsüzce geçirir. Yeryüzünde devletin nasıl ortaya çıktığını anlatan bütün hikâye budur: sanırım, devletin bir sözleşmeyle ortaya varsayan duygusallık bertaraf edilmiştir. Buyurabilen, doğası gereği efendi olan, eylemlerinde ve tavırlarında vahşi olan kişinin sözleşmelerle ne işi var! (...) Onların yaptığı, biçimlerin içgüdüsel bir yaratımı ve dayatılmasıdır.”

Hegel ise köle efendi ilişkisi kuramını insanlığın ve tarihin temel argümanı olarak görmektedir. Ona göre Efendi, iktidar sahibi olabilmek için adeta ölümü bile göze alır, bu nedenle takdire şayan bir duruş sergiler. Kendisini kabul ettirir ve tanınırlığını sağlar. Köle ise bu ikili ilişkinin cesur olmayan tarafını temsil eder. O, hayatını tehlikeye atmaktan imtina eden, hayatını devam ettirme karşılığında köleliği kabul eden kimse konumundadır. Düşmanını efendi olarak tanır ve bunun karşılığında hayatta kalmayı garanti eder⁴³.

Köle-Efendi arasındaki mücadeleye de değinen ünlü Hegel, bu mücadelenin birbirini yok etmeye yönelik bir mücadele olmadığını savunur. Efendi kölenin özgürlüğünü elinden almakla birlikte onu muhafaza etmekle yükümlü bir misyon üstlenir. Diyalektik düşünce bağlamında muhafaza etme eyleminin önemi Hegel açısından oldukça fazladır. Efendi köleyi muhafaza etme görevini yerine getirirken aynı zamanda tarihin sonunda gerçekleşecek özgürlüğe doğru onu taşıyan bir kimse konumundadır⁴⁴.

3. J.J. Rousseau'nun Sözleşme Kuramcılarına ve Köle-Efendi İlişisine Yönelik Eleştirisi

Toplum sözleşmesine yönelik düşünceler ortaya koyan filozofları, insandaki özellikleri tam olarak anlamamakla eleştiren Rousseau, bu

⁴² Nietzsche F., Human, **All to Human**, (Akt. Bravo, s.139)

⁴³ Küçükcalp D.: “Efendi-Köle Ahlakı vs. Efendi Köle Diyalektiği”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXIX, Sayı:1, 2010, s.59.

⁴⁴ Ibid.

konuya dair düşüncelerini “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı” adlı eserinde açıkça ortaya koymuştur. Bu eserinde eşitsizliğin nedenlerini ele alarak, sözleşme kuramı açısından oldukça önemli bir tespitte bulunur ve sözleşmeye dair ilkelerini bu düşünceler üzerinde inşa eder. Ona göre eşitsizliğin temelinde akıl, bilim ve sanatın yanında mülkiyetin ortaya çıkışı ve insanlar arasında yaygınlaşması vardır⁴⁵.

J.J Rousseau, sözleşmeye ilişkin düşünceler ortaya koyan filozofları eleştirirken ünlü eserinde şu düşüncelere yer verir⁴⁶:

“Toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar, hep doğa durumuna kadar gitmek gerektiğini duymuş, ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır.”

Ona göre insanların doğal hali ile sonradan elde ettiği kazanımlar ve deneyimlerle yetkin bir hale gelmesi yani yapay hali birbirinden ayrılmalıdır. İşte sözleşme kuramcıları insanın doğal ve yapay halini birbirinden ayıramadıkları için ya da bunu göz ardı ettikleri için başarısız olmuşlardır. Bu nedenle ünlü düşünür, insanın doğal haline dair bir tasvir yapılması gerektiğini savunur⁴⁷.

İnsanın toplumsallaştıkça zayıf ve korkak bir kimseye dönüştüğünü ifade eder. Aynı zamanda insanın yetilerinin kaybolduğunu ve adeta daha yumuşak bir yaşam tarzına sahip olduğunu söylemektedir. İnsanın doğal halini tüm gerçekliğiyle ortaya koyma amacını taşıyan ünlü düşünür şu ifadeleri kullanmaktadır⁴⁸:

“İnsanı doğaüstü yeteneklerden ve ancak uzun bir ilerleme ile edinebildiği yapay yetilerden soyarak, kısacası onu doğanın elinden çıkmış olması gerektiği gibi düşünerek (...), bir meşe ağacının altında karnını doyuran, ilk rastladığı derede susuzluğunu gideren, kendisine yemeğini sağlamış olan aynı ağacın dibinde yatağını bulmuş buluyorum. Böylece onun gereksinimleri giderilmiştir.”

⁴⁵ Aydın H.: “Fransız Devrimi’ne Uzanan Yolda Jean-Jacques Rousseau”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Sayı:11, 2007, s.144.

⁴⁶ Rousseau J. J.: **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, (Çev: Rasih Nuri İleri), İstanbul 2004, s.84.

⁴⁷ Bravo, s.125.

⁴⁸ Rousseau, 2004, s.88.

III. JOHN LOCKE'UN KUVVETLER AYRILIĞI TEORİSİ

A. Genel Olarak

Liberal devlet ve hükümet teorisinin kurucusu olarak kabul edilen John Locke (1632-1704) siyaset felsefesine yönelik düşüncelerini “*Hükümet Hakkında İki İnceleme*” adlı eserinde dile getirmiştir. Diplomat, hekim ve aynı zamanda eğitimci olan ünlü düşünür benimsemiş olduğu ampirist düşünce sisteminin öncüsü olmuştur⁴⁹.

John Locke'un ampirist olduğunu gösteren en önemli simgelerden biri, insan aklının “tabula rasa” (boş levha) olduğuna ilişkin söylemidir. Daha açık bir ifadeyle, bilgi doğuştan elde edilen bir veri değildir, bilginin gerçek kaynağı dış dünyadadır. İnsan, sahip olduğu bilgileri deney ve gözlemlerle elde etmiştir. Ünlü düşünür, insanın duyu organları aracılığıyla sahip olmadığı bir bilginin doğuştan elde edilemeyeceğini savunmaktadır⁵⁰.

1688 yılında İngiltere’de meydana gelen ihtilal⁵¹ sonrası Katolik Kral II. James’in ülkeyi terk etmesi ve onun yerine Protestan William’ın yönetime geçişi John Locke’un hayatını oldukça etkilemiştir. Kral II James’in baskıları nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalan John Locke, 1689 yılında yani ihtilal sonrasında ülkeye geri dönmüş ve eserlerini yayınlama fırsatı elde etmiştir. “*Hoşgörü Üzerine Mektup*”, “*Hükümet Hakkında İki İnceleme*” ve “*İnsan Algılamasına İlişkin Denemeler*” bu süreçte yayınlanan üç büyük eser olarak kabul edilir⁵².

John Locke’un felsefi ve siyasi içerikli eserleri, 17. yüzyılın sonlarına doğru yayınlanmıştır. 18. yüzyıl içerisinde sadece dört yıl yaşamış olmasına rağmen, geleceği etkileyen nitelikli görüşleri, kendisinin 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı düşünürlerinden sayılmasına yol açmıştır⁵³.

⁴⁹ Boullion H., **John Locke**, (Çev: Ali İbrahim Savaş), Ankara, 1998, s.1.

⁵⁰ Güriz A., **Hukuk Felsefesi**, 10. Baskı, Ankara, 2014, s.185.

⁵¹ Bu ihtilal literatürde “*Muhteşem Devrim*” olarak anılmaktadır.

⁵² Dunn, s.26.

⁵³ Çığar, Yıldırım, s. 15.

B. Kuvvetlerin Ortaya Çıkışı

John Locke'un kuvvetlere yönelik düşüncelerine geçmeden önce siyasal toplumların başlangıcı hakkındaki düşüncelerine değinmekte yarar vardır.

Herhangi bir sayıdaki insan bir topluluk ya da hükümet için uzlaştığı takdirde o an siyasal bir bütünlük sağlamış olurlar. Bu siyasal bütünlük içerisinde çoğunluğu oluşturanların diğerleri adına hareket etme ve karar verme yetkileri bulunmaktadır. Çoğunlukla ilgili görüşlerini şu şekilde meşrulaştırmaktadır: *“Bir topluluğu harekete geçiren tek şey bu topluluğu oluşturan bireylerin onayıdır. Tek bir bütün olan bu topluluğu tek bir yönde hareket ettirmek için bu onay gerekli olduğundan, bu bütünün, daha büyük olan gücün onu taşıdığı yöne doğru hareket etmesi zorunludur ki bu güç, çoğunluğun onayıdır”*. Bu bağlamda her insan diğer insanlarla birlikte bir hükümet altında siyasal toplumun bir parçası olmayı ve siyasal bütünlüğün varlığı ile çoğunluğun kararlarına itaat edeceğini teyit etmektedir⁵⁴.

Doğa durumunda yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkını koruyacak iyi bir yasanın varlığı yanında, bu yasaı tarafsız bir biçimde uygulayacak yargıçların ve yargı kararlarını uygulayacak yürütme gücünün eksikliği insanlar tarafından hissedilmektedir⁵⁵.

ŞENEL'den aktarıldığı üzere doğa durumunda insanlar, hakların çiğnenmesi halinde topluluğun hakem olacağını (yargı erki) kararlaştırmış, tarafsız yasalar koymuş ve bazı kimselere de bu yasaları uygulama yetkisini vermişlerdir. Bu bağlamda uygar toplumlarda yönetim dışta ve içte olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmıştır. Yönetim, dışta, topluluk dışından gelecek tehlikelere ve topluluk üyelerine verilecek zarar önleme görevi (savaş ve barış yapma yetkisine sahip federatif güç) üstlenir. İçte ise, topluluk üyelerinin birbirlerine zarar vermesi durumunda onlara verilecek cezaları saptama (yasama) kudretine sahip bir kurum olarak ortaya çıkmıştır⁵⁶.

Görüldüğü üzere doğa durumunda yasama, yürütme ve yargı erkleri bu şekilde ortaya çıkmıştır. İlerde de değineceğimiz üzere John Locke,

⁵⁴ Locke, s.81-82.

⁵⁵ Arslan, s.198.

⁵⁶ Şenel, s.342.

kuvvetler ayrılığı teorisinde yargı erkini bağımsız bir erk olarak kabul etmemiştir. Bu bağlamda John Locke'un düşünce sisteminde yasama, yürütme ve federatif güç olmak üzere üç çeşit erk bulunmaktadır⁵⁷.

C. Kuvvetler Ayrılığı

Kuvvetler ayrılığı prensibi, bir kuram ciddiyet ve bütünlüğünde yani sistematik olarak ilk kez John Locke tarafından dile getirilmiştir. John Locke kuvvetler ayrılığını millet egemenliği ve temsili hükümet bağlamında irdelemiş, bunun neticesinde yasama, yürütme ve federatif güç erklerine ilişkin düşüncelerini “Hükümet Üzerine İki İnceleme” adlı yapıtında ortaya koymuştur⁵⁸.

1. Yasama Gücü

John Locke'un düşünce sisteminde yasama, diğer güçlerin kaynaklık etmesi ve yürütmenin keyfilikliğini önlenmesi bakımından en üstün güçtür. Hem yürütme hem de federatif güç kaynağını yasamadan alır ve onun düzenlediği kanunlara tabi olarak faaliyet gösterir. Önemle belirtmek gerekir ki, yasama her ne kadar en üstün siyasi güç olarak anılsa da daima tabiat kanunlarına uygun olarak hareket etmesi gerekecektir⁵⁹.

John Locke, yasamanın yasalarla kurulan ilk erk olduğunu şu sözlerle vurgulamaktadır: “İnsanların topluma girmelerinin en önemli amacı mülkiyetlerini barış ve güvenlik içerisinde kullanmak olduğundan ve bu amaca ulaşmanın en önemli araç ve vasıtası, bu toplumda oluşturulmuş yasalar olduğundan, bütün devletlerin ilk ve temel pozitif yasası yasama iktidarının oluşturulmasıdır”⁶⁰.

Locke'a göre yasama organı devlette egemenliğin temsilcisi konumundadır. Yasama organı yetki ve görevlerini başka bir organa devredemez, keyfi kanunlar çıkaramaz ve mülkiyet hakkını ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemeler getiremez⁶¹.

Yasama erki Locke tarafından topluluk üyelerinin korunabilmesi için devlet gücünün nasıl kullanılacağını yönlendirmeye hakkı olan kuvvet olarak tanımlanmıştır. Yasama, kanun yapan üstün güç konumunda olup,

⁵⁷ Akipek, s.181.

⁵⁸ Küçük A.: **Anayasa Hukuku**, 2013, s.40.

⁵⁹ ibid, s.41.

⁶⁰ Locke, s.111.

⁶¹ Güriz, s.188.

bu erke dair görevler kamu iyiliğini gözeten ve halk tarafından seçilen kimselerce yerine getirilmelidir⁶².

Yasama kuvveti kanunları kısa süre içerisinde çıkarabilir. Ne var ki kanunlar uzun süre yürürlükte kalacağı için, yasamanın sürekli toplantı ve faaliyet halinde olması kuvvetler ayrılığı açısından büyük bir risktir. Locke'a göre kanun yapanlar, kanun yapma görevini yerine getirdikten sonra derhal dağılmalı ve kendi yaptıkları kanuna riayet etmelidirler. O, kanunları yapanların aynı zamanda icra yetkisine sahip olmasını topluluk için bir tehlike olarak görmektedir⁶³.

2. *Yürütme Gücü*

John Locke, sosyal toplumun kurulmasından ayrı bir anlaşmanın varlığından daha söz eder. Ona göre idare edenlerle idare edilenler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir "tabi olma anlaşması" daha bulunmaktadır. Bu anlaşmaya göre yürütme erkine sahip olanlar halk tarafından kendilerine belirli iktidarlar verilen "güvenilir el" konumundadır. Buradan hareketle Locke, toplum sözleşmesinde öne sürdüğü düşüncelerle paralel biçimde, yönetenlerin yönetilenlere karşı ödevleri olduğunu vurgulamaktadır⁶⁴.

Yasama organı sürekli faaliyette bulunamayacağı için, dönemler arasındaki süreçte kanunların devamlı icrasına yetkili bir erkin varlığı zorunludur. John Locke'a göre bu erk kanunların icrası ile yetkili olan yürütme erkidir. Ayrıca yürütme kuvveti, yasamayı uygun zamanlarda toplantıya çağırma görev ve yetkisine sahiptir⁶⁵.

Yürütme kuvveti, kaynağını yasamadan aldığı için, yürütme görevini yasamanın belirlediği kanunlar çerçevesinde yerine getirmelidir. Diğer bir deyişle, kanunları yürütme görevine sahip olanlar, yasamanın kendilerine kanunla vermiş olduğu sınırı aşmamalıdır⁶⁶.

3. *Federatif Güç*

Bir devletin başka devletlerle olan ilişkilerini düzenlemek, onlara karşı güvenliği sağlamakla yükümlü olan kuvvettir. Anlaşılacağı üzere

⁶² *Küçük*, s.40.

⁶³ *Feyzioğlu T.*, "Kuvvetlerin Ayrılığı Nazariyesi", s.51.

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000101819/5000094908>.

⁶⁴ *Güriz.*, s.188.

⁶⁵ *Akipek*, s.180-181.

⁶⁶ *Küçük*, s.40-41.

federatif güç, savaş ve barışa karar vermek, antlaşmalar imzalamak gibi dış ilişkilerle ilgili işlerden sorumludur. Yürütme gücü ile federatif güç birbirinden farklılık arz eder. Şöyle ki, yürütme toplumun iç işlerinde yasamanın çıkardığı kanunları icra ederken, federatif güç toplumun dışarıya karşı güvenliğini ve menfaatini sağlar⁶⁷.

Yürütme ve federatif güç birbirinden ayrı erkler olmakla birlikte, güvenliğin sağlanması ve kamunun menfaati gereği çoğu zaman bu erklerin bir elde bulundurulmaları gerekmektedir⁶⁸. Federatif güç, yani diğer devletlerle yapılan anlaşmalar üzerinde etkili olan otorite, pragmatik nedenlerden dolayı yürütme erkine sahip olan ele devredilmelidir⁶⁹.

Görüldüğü üzere John Locke'un kuvvetler ayrılığı teorisinde "yargı" ayrı bir erk olarak kabul edilmemiştir. Locke'a göre yargı, yasama kuvveti içerisinde yer alması gereken bir faaliyettir⁷⁰.

John Locke, yasama kuvvetinin üstünlüğünü kabul etse de yasamanın sınırsız bir güç olarak faaliyet göstermemesi için bazı tedbirler alınması gerektiğini önermektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere yasamanın dilediği zaman toplanması mümkün değildir. Yasamayı toplantıya çağırma yetkisi ve bunun için uygun zamanı belirleme yetkisi yürütme organına aittir⁷¹.

D. İhtilal Hakkı

John Locke siyaset felsefesine ilişkin görüşlerini toplum sözleşmesinde ileri sürdüğü düşüncelerin üzerine inşa etmiştir. Nitekim ihtilal hakkıyla ilgili söyledikleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Yönetenleri "güvenilir bir el" olarak gören Locke asıl egemenliğin de halkta olduğuna inanması nedeniyle ihtilal hakkını meşru bir hak olarak görmektedir. John Locke ihtilal hakkının meşru olduğunu gerekçelendirerek 1688 yılında, İngiltere'de meydana gelen ihtilale hem işlerlik hem de meşruluk kazandırma çabası içerisine girmiştir⁷². Konuyla ilgili bir başka değerlendirme ise, Locke'un ihtilal hakkı teorisinin 1688

⁶⁷ *Küçük*, s.41.

⁶⁸ *Akıpek*, s.181.

⁶⁹ *Bouillon*, s.26

⁷⁰ *Gözler*, s.194.

⁷¹ *Küçük*, s.41.

⁷² *Güriz*, s.188.

yılındaki devrimi haklı çıkarmak için değil de, 1680’li yılların başında başka bir devrimin temellerini atmak amacıyla yazıldığına ilişkindir⁷³.

Hobbes, ihtilal sonucunda devletin yok olacağı ve doğa durumundaki kaos haline yeniden dönüleceği endişesini taşıırken, Locke ihtilal neticesinde toplumun parçalanmadan hükümet değişikliği olabileceğini savunmuştur⁷⁴.

John Locke’un hükümetin sona ermesi ile toplumun sona ermesi arasında yapmış olduğu ayırım, onun ihtilal hakkını savunmasındaki en önemli gerekçelerden birisidir. Toplumun sona ermesi hükümetin de sona erdiği anlamına gelir. Ne var ki hükümetlerin sona ermesi hali toplumlar için aynı sonucu doğurmaz⁷⁵.

Hükümetlerin sona ermesi farklı şekillerde gerçekleşebilir. Buna göre olağan ve ilk yol yabancı güçler tarafından düzenlenen akınlar sonucu hükümetin sona ermesidir. Kralın ya da yasamanın insanların güvenine aykırı hareket etmesi ise hükümetin sona ermesinin bir diğer nedenidir⁷⁶.

Güvene aykırı hareket etme, yasamanın bireylerin yaşamlarını, özgürlüklerini ve servetlerini yok etmesi şeklinde olabileceği gibi, yürütmenin bireyleri seçim konusunda zorlaması ya da vaatlerle iradelerini ipotek altına alması şeklinde de olabilir. Tüm bu hallerde toplum, ihtilal hakkını kullanarak yeniden bir yasama kuvveti oluşturabilir⁷⁷.

John Locke gibi Hugo Grotius da halkın belli koşullar altında direnme hakkına sahip olması gerektiğini ifade eder. Egemenliği elde ederken halka karşı sorumlu biçimde davranması gereken devlet yöneticilerinin, sorumluluklarını yerine getirmemesi yani yasaları ihlal ederek keyfi davranması halinde öldürülebileceğini ifade etmektedir. Egemenliğin bölünmüş olduğu yönetimlerde, yetki sınırını aşan yöneticilere karşı da ihtilal hakkının kullanılması söz konusu olabilecektir⁷⁸.

⁷³ *Hampsher-Monk I.: Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, (Ed. Necla Arat), İstanbul 2004, s.103.

⁷⁴ *Güriz*, s.188.

⁷⁵ *Locke*, s.179.

⁷⁶ *ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*, s.177-185.

⁷⁸ Torun Y.: *Hugo Grotius’un Hukuk Ve Siyaset Felsefesi*, İstanbul, 2005, s.111.

E. John Locke'un Siyaset Felsefesinin Evrensel Nitelikteki Metinlere Etkisi

1. Genel Olarak

Locke, sadece kendinden sonra gelen liberal aydınları değil, liberal kurumsallaşmaları da etkilemeyi başarabilmiş bir filozoftur. Virginia İnsan Hakları Bildirisi, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Amerikan Anayasası'nda John Locke'un etkilerini bariz biçimde görmektedir.⁷⁹

John Locke'tan etkilenen isimler arasında Hume, Burke, Rousseau, Humbolt, Kant, Jefferson, Madison gibi isimleri sayabiliriz. Ancak konumuzla bağlantılı olarak Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı bağlamında Locke'tan bir miras devraldığını açıkça ifade etmekte yarar bulunmaktadır.⁸⁰

Tarihsel olarak bakıldığında John Locke'un öncelikle 12 Haziran 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Bildirisi üzerindeki etkilerini incelemek gerekmektedir. Virginia İnsan Hakları Bildirisi'nin ABD Bağımsızlık Bildirisi ve Fransız Devrimi sonucu ilan edilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları bildirisi üzerinde etkili olması bunun önemli nedenlerinden birisidir.

2. Virginia İnsan Hakları Bildirgesine Olan Etkisi

Virginia İnsan Hakları bildirisinde John Locke'un doğal haklar kuramını yansıtan ilk maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: *"Tüm insanlar eşit derecede özgür ve bağımsızdır. Doğar doğmaz edindikleri belli bazı hakları vardır. Siyasal bir topluluk kurdukları zaman hiçbir antlaşmayla gelecek nesilleri bu haklardan yoksun bırakamaz, onları bu haklardan vazgeçmeleri için zorlayamazlar. Yaşama ve özgürlük haklarıyla, mülk edinme ve sahip olma, mutluluk ve güvenlik arama ve kazanma olanağı da bunların arasındadır"*⁸¹

Yine Virginia İnsan Hakları Bildirisi'nin ikinci ve üçüncü maddelerinde ise, egemenliğin halkta olduğu vurgulanmış ve yönetimin kurulmasındaki asıl amacın halkın ortak yararı, savunması ve güvenliği olduğu açıkça ifade edilmiştir.⁸²

⁷⁹ Ağaoğulları, Çulha Zabcı, Ergün, s.230.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Aktan Ç. C.: **Haklar ve Özgürlükler Antolojisi**, Ankara 2000, s.91.

⁸² Ibid.

3. ABD'nin Bağımsızlık Bildirgesine Olan Etkisi

Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin John Locke doktrinini önemli ölçüde yansıttığını görmekteyiz. ABD'nin bağımsızlık bildirisini kaleme alan Thomas Jefferson'un John Locke'tan etkilendiği bilinmektedir. John Locke'un eşitlikçi yaklaşımı ve doğal haklar kuramı dışında ihtilal hakkı teorisi de ABD'nin bağımsızlık bildirisinde yer almaktadır. Bu bağlamda ABD'nin bağımsızlık bildirisinde John Locke felsefesini yansıtan şu ifadeler yer almaktadır: *“Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır. Yaratıcıları onlara belli bir takım vazgeçilmez haklar bağışlamıştır. Yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı bu haklar arasındadır. Bu hakları sağlamak için, insanların arasında adil güçlerini yönetilenlerin rızasından alan hükümetler kurulmuşlardır. Herhangi bir yönetim biçimi bu amaçları yıkıcı hale gelince onu değiştirmek ya da kaldırmak ve temelini bu ilkelere dayandırarak, güvenlik ve mutluluklarını sağlayacağını en çok umdukları biçimde güçlerini örgütleyerek yeni bir yönetim kurmak halkın hakkıdır”*⁸³.

John Locke'un doğal hak ve eşitlik kuramı daha önce sözü edilen bildirilerde yer aldığı gibi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde de yer almıştır. Yine asıl egemenliğin ulusta olduğuna ilişkin maddeye söz konusu bildiride yer verilmiştir⁸⁴.

SONUÇ

Yeniçağ döneminde meydana gelen devrimler, değişimler, keşifler ve icatlar tarih içerisinde anılmakla kalmamış, tarihe yön vermiş ve onu biçimlendirmiştir. Özellikle Avrupa'da dinin bilim ve akıl üzerindeki egemenliği son bulmuş ve Avrupa adeta küllerinden yeniden doğmuştur. Yeni keşifler ve buluşlar sayesinde insanoğlu kendi yeterliliğini yeniden sorgulama imkânı elde etmiştir. Bu dönemde yaşayan filozoflar, devrin değişimlerine öncülük etmiş ve tarihi bir rol üstlenerek günümüze etki edecek fikirler ortaya koymuşlardır.

John Locke, kendi düşüncelerine dayanak teşkil etmesi açısından toplum sözleşmesi kuramını ileri sürmüştür. Sözleşme kuramı, bugün dahi hukuk felsefesi açısından tartışılmakta ve gerçek olup olmadığı üzerine

⁸³ Kishlansky M. A.: **Batının Kaynakları-II**, (Çev: M. Kürşad Atalar), İstanbul, 2009, s.177-178.

⁸⁴ Aktan, s.100.

fikirler beyan edilmektedir. Toplum sözleşmesi kuramıyla kendi fikirlerine bir temel oluşturan ünlü düşünür, özgür birey anlayışıyla liberal felsefenin temel ilkelerini ortaya koyma fırsatı elde etmiştir.

Toplum aşamasına geçmeden önce, bir başka deyişe doğa durumunda insanların nasıl bir yaşam sürdürdüğü filozoflar tarafından farklı düşüncelerle ele alınmıştır. Locke, Hobbes, Rousseau gibi isimler kendi düşüncelerine bir temel oluşturması için çeşitli teoriler ortaya atmış ve bunu gerekçelendirmişlerdir.

Hobbes, doğa durumunda bir kaos ortamının varlığını ileri sürmüş ve bunun neticesinde bireylerin tüm haklarını egemen güce devrederek Leviathan'ı inşa ettiklerini söylemiştir. Locke ise, doğa durumunda mükemmel bir özgürlük ortamı bulunduğundan hareketle bireylerin sadece cezalandırma yetkilerini devlete devrettiğini ve bunun neticesinde devletin sınırlı hak ve yetkilere sahip olduğunu vurgulamıştır. Görüldüğü üzere doğa durumunda yaşayan insanların içinde bulunduğu ortamın farklı şekilde izah edilmesi, filozofların kendi düşünceleri için bir temel oluşturma isteğinden kaynaklanır.

Düşünceleriyle günümüz demokrasi ve siyasi hayatına etki eden öncü isimler arasında yer alan ünlü düşünürün ortaya attığı kuvvetler ayrılığı kuramı, tam olarak onun sistemine uygun biçimde uygulanmasa da günümüzde demokrasilerinin vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması gerektiğine ilişkin düşüncesi, iktidarın sınırlanması anlamında kendinden sonra gelen filozofları etkilemiş ve fikirsel bazda onlara demokrasinin kapılarını aralamıştır.

Son olarak liberal felsefenin ilkelerini ortaya koyarak içinde bulunduğu çağı aşan Locke, özgürlüğü inşa eden birçok uluslararası metni etkilemiş ve tarihin yönünü özgürlükler lehine değiştirmiştir. Bir ülkenin düşünen insanlara vermesi gerektiği önemin bir resmidir John Locke. Görüldüğü üzere düşünen bir insan bir çağ açar, bir çağ aşar ve yeni çağlar yaratır kendi düşünsel eylemlerinde. Kimi zaman bu düşünsel eylem bir olguya dönüşür ve olgular şekillendirir devletin geleceğini.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali/ÇULHA ZABCI Filiz/ERGÜN Reyda, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, Aralık 2005.
AKIN İlhan F., **Kamu Hukuku**, İstanbul 1987.

- AKİPEK İlhan, “John Locke’un Siyasi Fikirleri”, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1953-10-01-04/AUHF-1953-10-01-04-Akipek.pdf>, ss. 255-268.
- AKTAN Coşkun Can, ARSLAN Hüseyin, **Haklar ve Özgürlükler Antolojisi**, Ankara 2000.
- AYDIN Hasan, “John Locke’un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, 2013/1, ss. 181-204.
- BOUILLON Hardy, **John Locke**, (Çev: Ali İbrahim Savaş), Ankara, 1998
- BRAVO Hamdi, “Yöneten-Yönetilen İlişkisi/Çelişkisi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 2006 Güz, ss. 123-143.
- ÇAPAR Selim/YILDIRIM Şükrü, “Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:474, Haziran 2012, ss. 1-29.
- DUNN John, **Locke** (Düşüncenin Ustaları), (Çev. Fatoş DİLBER), Haziran 2008.
- EKİCİ Ekrem, “Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı”, <http://dspace.uludag.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11452/2174/1/M11.pdf>, ss.78-89.
- EROĞLU Müzeyyen, “John Locke’un Devlet Teorisi”, **Akademik Bakış Dergisi** (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi), Sayı:21, Temmuz- Ağustos- Eylül 2010, ss. 1-15. (<http://www.akademikbakis.org/eskisine/21/07.pdf>)
- GÖZLER Kemal, GÜRİZ Adnan, **Devletin Genel Teorisi**, Bursa, 2007.
- HOBBS Thomas, **Hukuk Felsefesi**, 10. Baskı, Ankara, 2014.
- IAN Hampsher-Monk, **Leviathan**, (Çev: Semih Lim), 2. Baskı, İstanbul, 1995.
- İŞIKTAÇ Yasemin, KISHLANSKY Mark A., **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**, Ed. Necla Arat, İstanbul 2004.
- KÜÇÜK Adnan, KÜÇÜKALP Derda, **Hukuk Felsefesi**, 3. Baskı, İstanbul 2010.
- LOCKE John, **Batının Kaynakları-II**, (Çev: M. Kürşad Atalar), Kasım 2009.
- ÖKTEM Niyazi/TÜRKBAĞ Ahmet Ulvi, **Anayasa Hukuku**, Ankara 2013.
- ROUSSEAU J.J., **“Efendi-Köle Ahlakı vs. Efendi Köle Diyalektiği”**, **Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXIX, Sayı:1, 2010, ss. 53-63.
- ROUSSEAU J.J., **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, (Çev: Fahri Bakırıcı), Ankara 2004.
- ŞENEL A., TAMANAHA Brian Z., **Toplum Sözleşmesi**, İstanbul, 1999.
- TAŞKIN Yüksel, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, (Çev: Rasih Nuri İleri), İstanbul 2004.
- Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara 2002.
- On The Rule Of Law**, 4. Baskı, 2006.
- Siyaset**, İstanbul 2014.